

Микола Тупчієнко (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-7076-4861

Владислав Шатковський (Кропивницький, Україна)

ORCID: 0000-0002-7713-5312

РОСІЙСЬКА МОНЕТА XVIII СТОЛІТТЯ З ФОРТЕЦІ СВЯТОЇ ЄЛИЗАВЕТИ

RUSSIAN COIN XVIII CENTURY FROM THE FORTRESS OF ST. ELIZABETH

За замовленням Департаменту капітального будівництва та інвестиційної діяльності Кіровоградської обласної державної адміністрації в межах ділянки площею 7x7 м, запроєктованої для встановлення флагштоку Державного прапора України, були проведені охоронні археологічні дослідження. Ділянка розташована в межах внутрішньої території фортеці св. Єлисавети (1754 р.), за 15-20 м У східному напрямку від куртини між бастіонами св. Петра та Св. Олексія (Рис. 1). Своєю повздовжньою віссю ділянка розташована в напрямку: північний схід – південний захід. Форма, квадратна за планом, була майже повністю закрыта тротуарною плиткою, окрім вузької смуги з північно-східного боку (покриття – відсів і гравій). Мета розкопок та археологічного нагляду – звільнення даної площі від культурного шару, відкладеного за час функціонування фортеці, починаючи від II половини XVIII ст. до сучасного часу.

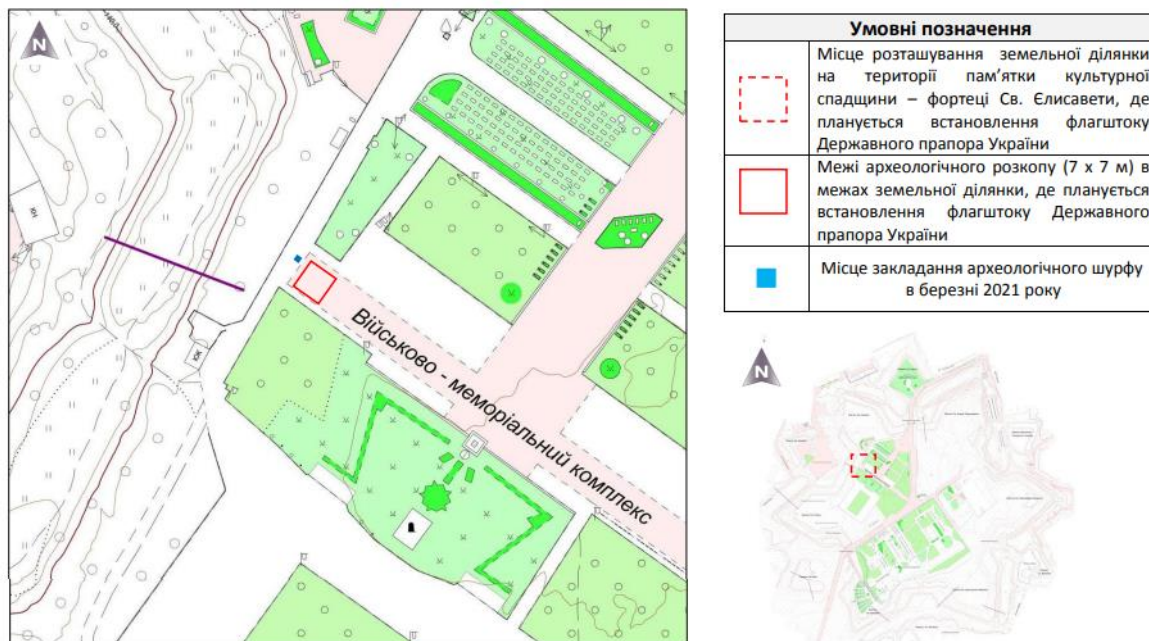

Рис.1

Археологічні дослідження проводилися Кіровоградською охоронною археологічною експедицією ДП НДЦ «ОАСУ» Інституту археології АН України. З метою дотримання норм чинного

пам'ятко-охоронного законодавства в рамках реалізації вищезазначених робіт розкопки проводилися у три етапи.

Перший етап – березень 2021 року. Перед проведенням розвіdkового геологічного буріння в межах проектної ділянки, призначеної для встановлення флагштоку, було закладено шурф (0,8 x 1,0 x 1,0 м), в якому на глибині 0,4-0,65 м було зафіксовано культурний шар кінця XVIII ст. – середини XIX ст.

Другий етап – травень 2021 року. Закладено 15 шурфів розмірами 1x1 м глибиною 1,1 м під буріння для заливки опорних паль (з подальшим археологічним наглядом).

Третій етап – червень 2021 року. Розкопки широкою площею, пошарово в межах визначеної площі. Загальна глибина розкопу – 1,1 – 1,3 м. Під час проведення обох етапів археологічних досліджень, як шурфування, так і розкопок на глибині 0,3 – 0,7 м, зібрано артефакти, які стали джерелом для вивчення історії міста Кропивницького в період другої половини XVIII ст. – XIX ст.

Здобутий матеріал можна поділити на кілька умовних груп:

1. Будівельний матеріал – печина, уламки цегли, глиняної обмазки у кількості 68 фрагментів.

2. Колекція фрагментів керамічного посуду, а саме кружального керамічного посуду другої половини XVIII ст. – XIX ст., загальною кількістю понад 100 фрагментів. Кераміку умовно можна поділити на дві групи: 1) столовий (миски орнаментовані та фаянсові); 2) кухонний (горщики та ін.) посуд.

3. 4 фрагменти виробів зі скла блідо-рожевого та прозоро-зеленкуватого кольорів. Товщина стінок – 0,2–0,4–0,6 см. Представлено денцем штофа, фрагменти, фрагментом скляного кубка (?), невизначеного типу посудин.

4. Вироби з металу. Представлено 6 фрагментами корозійованих видовжених кованих форм (скоби-цвяхи?).

5. Остеологічний матеріал. Представлений винятково кістками тварин – 94 фрагменти. Із них кісток або їхніх фрагментів, які належали ссавцям, – 92. Усі вони представляють домашні види тварин: велика та дрібна рогата худоба. Абсолютна більшість кісткових знахідок належить до кухонних решток. У зв'язку з відсутністю серед матеріалу фрагментів нехарчових кісток (роги, копитні кістки) припускається, що забій тварин відбувався в іншому місці, а на пам'ятку рештки тварин потрапляли уже як харчова продукція. Водночас відсутність серед кухонних решток кісток представників дикої фауни свідчить про забезпечення гарнізону фортеці м'ясом за рахунок винятково місцевого стада свійських тварин, що виключає промисловий характер полювання з цією метою (навіть як допоміжний засіб).

6. До індивідуальних знахідок належать: 1. Розтиральник гранітний, темно-сірого кольору. Має форму зрізаного конуса, у плані округлий. Горизонтальні площини зашліфовані. 2. Монета 1750 року (Рис. 2) була знайдена в північному секторі (квадрат 2В) розкопу на глибині близько 0,6 м від денної поверхні в культурному шарі XVIII ст. Монета – мідна «денга», що була карбована в період правління Єлизавети Петрівни.

Рис.2

Форма монети кругла, діаметр – 2,6 см, вага – 8 г. На аверсі монети спрощено зображений герб Російської імперії першої половини XVIII століття – двоголовий орел з розправленими крилами, на його головах – імператорські корони, над ними – корона більшого розміру. У лапах орел тримає символи влади – скипетр і державу. На крилах орла зображено 11 пір'їн. На реверсі монети – картуш з рослинним орнаментом навколо і розеткою у вигляді квітки нагорі. Посередині в два рядки зазначено номінал – «денга», нижче – рік карбування – 1750. Позначення номіналу і року карбування розділяє подвійна горизонтальна риска. Карбування дати нечітке. Гурт орнаментований плетінням.

На аверсі, внизу під орлом і ліворуч від нього по краю монети простежується напис: «ЦРЪ ПЕТРЪ», а на реверсі праворуч і нижче від дати напис «ВСЕА», який також розташований по краю монети. Напис на аверсі представляє фрагмент легенди «ЦРЪ ПЕТРЪ АЛЕЗЕИЕВИЧЪ», тоді як на реверсі – це фрагмент напису «САМОДЕРЖЕЦЪ (ПОВЕЛИТЕЛЬ) ВСЕА РОСИИ». Фрагменти легенди, що простежуються на монеті, свідчать, що вона була перекарбована з копійки Петра I, яка

карбувалася впродовж 1704 – 1718 рр. Розміри і вага копійки карбування Петра I (2,7 см, 8,6 г) і «денги» карбування Єлизавети Петрівни, практично, співпадали, що й обумовило перекарбовування.

Рідкісність даної монети полягає в тому, що, як правило, перекарбовувалися монети, які продовжували зберігатися на монетному дворі, наступним монархом. Котляр М. Ф. називає такі роки відповідних перекарбувань: 1729, 1731, 1733, 1734, 1736, 1741, 1743 та ін. [3]. Крім того, перекарбовувалися монети й у зв'язку девальвацією петровської мідної монети. Таке масове перекарбовування петровських копійок на «денгу» відбулося в 1730 р. на початку правління Анни Іоанівни [6]. Надалі такі перекарбування у міру вилучення петровських копійок з обігу мали спорадичний характер. Прикладом подібного перекарбовування слугує екземпляр, виявлений у фортеці у 2021 р. У цьому випадку перекарбовування було відтерміноване на 25 р. і здійснене після зміни трьох монархів, що передували правлінню Єлизавети Петрівни. Стан монети – потертість, нечіткість штампу перекарбування, дозволяє стверджувати, що монета була вилучена з обігу перед перекарбовуванням. Водночас, подібні перекарбовування свідчать про тривалість процесу девальвації російської мідної монети, який було зупинено лише у 60-х роках. Цікаво, що під час розкопок бастиону св. Петра була виявлена мідна монета – 3 копійки 1735 р. [4,5]. Час випуску обох монет передував часу заснування фортеці св. Єлисавети (1754 р.), що черговий раз свідчить про відсутність прямої залежності між часом датування виявлених під час досліджень монет і часом заснування самої фортеці.

Таким чином, виявлені під час археологічних розкопок артефакти підтверджують історичні дані, що територія фортеці активно використовувалась у II половині XVIII століття – на початку XIX століття за своїм функціональним призначенням. Водночас обидві мідні монети, виявлені у фортеці св. Єлисавети, належать до випадково втрачених, адже кількість монет не є репрезентативною. Не зважаючи на те, що археологічні дослідження на території фортеці проводилися в дуже обмежених масштабах, проте вони відображають реальність грошового забезпечення російського гарнізону російською монетою. Грошовий обіг на території Задніпровських місць Гетьманщини, а на час спорудження фортеці св. Єлисавети – території Нової Сербії, дає дещо іншу картину. На цій території на середину XVIII ст. в обігу залишалися ще монети Речі Посполитої та інших європейських держав з тенденцією їх поступового витіснення російською монетою [1,2, 3, 7].

Література:

1. Бутко А.О. Нумізматична колекція Світловодського міського краєзнавчого музею як джерело вивчення історії грошового обігу «Задніпрських місць» Гетьманщини // Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки», 21-22 червня, 2018 р. Меджибіж – Переяслав-Хмельницький – Кропивницький – Київ, 2018. С. 103–106.

2. Бутко А.О. Товарно-грошові відносини та грошовий обіг на Західнопродській території Гетьманщини. Forum numizmatyczne. Studia i materiały. Pod redakcją naukową Krzysztofa Filipowa. No 5. Białystok 2021. S. 95-105.

3. Котляр М.Ф. Нарис історії обігу й лічби монет на Україні XIV- XVIII ст.. Київ. 1981. 240 с.

4. Тупчієнко М.П. Проблеми музеєфікації фортеці св. Єлисавети та створення історико-архітектурного музею-заповідника історичного центру м. Кіровограда. // Проблеми вивчення історії міста Кіровограда. (до 240-річчя заснування міста). Доповіді ювілейної конференції. Вересень 1994 р. – Кіровоград, 1994, 48-53 с.

5. Тупчієнко М.П. Проблеми вивчення історії фортеці св. Єлисавети та перспективи її музеєфікації. // “Наш край у ХУІІІ ст.” Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції. Вересень 2002р. – Кіровоград, 2003, С.52-65.

6. Узденников В.В. Монеты России 1700-917. 4-е изд. Москва. 2011 г.

7. Orlyk M. On the history of money circulation in the territory of New Serbia and Elisavetgrad province (1750-1780S, XVIII century). Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia I Materialy. Augustow Warszawa, 2012., 247–249.

Juliusz Bieniasz (Polskie Towarzystwo Numizmatyczne – Oddział w Warszawie)

ORCID: 0000-0002-2152-7819

„WTÓRNE ZASTOSOWANIE ROSYJSKICH PAPIERÓW PROCENTOWYCH DO OBIEGU PIENIĘŻNEGO NA PRZYKŁADZIE 4% RENTY PAŃSTWOWEJ”

Według definicji rosyjskiej wersji Brokhausa – „ Renta państwowa to rodzaj pożyczki państwowej, według której państwo przyjmuje na siebie zobowiązanie wypłaty określonego dochodu z powierzonego kapitału, raz w roku lub w terminach krótszych, bez zobowiązania się do zwrotu powierzonego kapitału kiedykolwiek. W ten sposób oddała prawo kredytodawcy do otrzymania zwrotu powierzonego kapitału w określonym terminie, jednak państwo zachowuje dla siebie prawo do wykupu swojego długu rentowego za pośrednictwem kolejnych emisji lub poprzez wykup zaświadczeń dłużnych na rynku giełdowym i posługuje się tym prawem w celu zmniejszenia swojego zadłużenia lub konwersji długu rentowego.” Oprócz wymienionych w definicji cech ogólnych renta, ze względu na swoją wysoką wartość ogólną, odgrywała istotną rolę w stabilizacji kursowej obiegającego w Imperium Rosyjskim rubla.